

ADABIYOTDA PADARKUSH VA FARZANDKUSH OBRAZLARI

Ma'rufova Kamola

Erkin Vohidov nomidagi ijod maktabi 10-"A" sinf o'quvchisi

"Adabiyotda padarkush va farzandkush obrazlari" mavzusidagi ilmiy maqolasi

Annotasiya: *Bizga ma'lumki, badiiy adabiyot san'atning bir turi sifatida doimo insoniyat uchun xizmat qiladi. U insoniyat hayoti bilan uzviy aloqada. Insoniyat tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, odamzod paydo bo'lib, ilk oila vujudga kelgandan buyon otalar va bolalar munosabati shakllana boshlagan.*

Kalit so'zlar: *Adabiyot, so'z, jamiyat, Firdavsiy*

Otalar va bolalar muammosi hamisha dolzarb masalalaridan biridir. Bugungi kunda ham bu muammo dolzarbligini yo'qotmagan. "Asrlar davomida bashariyat hamisha axloqiy barkamollik sari intilib keladi. Insonning amaliy faoliyatida ma'naviy-axloqiy muammolar turli ko'rinishlarda mavjud bo'ladi. Yoshlar bilan kattalarning dunyoqarashi har doim ham bir xil bo'lavermaydi. Hamisha bu dunyoqarashlar o'rtasida ziddiyat bo'lib turadi. Jamiyat va taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri otalar va bolalar munosabati hisoblanadi". Hayotda ro'y bergan va ro'y beradigan otalar va bolalar o'rtasidagi azaliy muammo badiiy adabiyotda aks etmasligi mumkin emasdi. Otalar va bolalar o'rtasidagi ziddiyatlar, o'z otasining qotiliga aylangan padarkush hamda o'z farzandining umriga zomin bo'lib farzandkushga aylangan insonlar taqdiri adabiyotda ham o'z aksini topdi. Men ushbu maqolada aynan shu muammoning kelib chiqish sabablari, zamon va makon ta'siri til, madaniyat jihatdan bir-biridan ancha uzoq bo'lgan g'arb va sharq adabiyotidagi ushbu masala aks etgan ba'zi asarlar tahlili asosida yoritib berishga harakat qilaman.

Har bir davrda ajdodlar va avlodlar almashinuvi doim ham silliq kechavermagan. Bu munosabatlar ota va farzand o'rtasida murakkablik va ziddiyatlarni keltirib chiqargan. Biz shu o'rinda, hayotning badiiy ko'zgusi bo'lgan adabiyotda aks etgan ota qotiliga aylangan padarkush obraziga e'tiborimizni qaratamiz.

Jahon adabiyotida padarkush obrazining yorqin namunasi eng qadimgi, antik davr adabiyotida qadimgi yunon dramaturgi Sofoklning "Shoh Edip" tragediyasida uchramiz. Bu asarda o'z taqdiridan qochib, taqdirning izmiga tushgan hamda o'zi bilmagan holda otasini o'ldirgan padarkush obrazi namoyon bo'ladi. Sofokl bu asarida taqdir hukmiga hech kim qarshi chiqa olmasligini, padarkushning achinarli qismatini o'sha davr talqinida mohirona ochib beradi. Shu o'rinda bir savol tug'ilishi tabiiy. Axir Edip otasini ataylab, bila turib o'ldirmadi-ku? Nima bo'lsa ham, uning qo'li o'z padarining qoniga belandi. Bu og'ir gunohi uchun Edip ko'zlaridan judo bo'lib, badarg'a bo'ldi.

. Xuddi shunga o'xshash g'oya va obraz Sharq adabiyotining ulug' namoyondalaridan Abulqosim Firdavsiyning "Shohnoma" dostonida ham badiiy ifodasini topadi. Bu asarning bir qahramoni bo'lgan Zahhok iblisga batamom inon-ixtiyorini topshirib

qo'yadi va unga sovuq shabbodani ham ravo ko'rmaydigan, undan hech narsasini, xatto jonini ham ayamaydigan o'z otasini o'ldiradi. Ko'p o'tmay dushmanning qo'lida ayanchli o'lim topadi.

Yuqoridagi ikki asarda ham o'zlari istamagan holda o'z otalarining qotiliga aylangan padarkush obrazlarini ko'ramiz. "Shoh Eip" tragediyasida avvaldan Edipning qismatiga padarkushlik bitilgan bo'lsa, "Shohnoma" dostonidagi Zahhokning ongini iblis egallab, uning qiladigan amalini belgilab bergani uchun padarkush bo'ladi. Ular padarkushga aylanib, kechirilmas gunohga botganiga shak-shubha yo'q. Lekin tangananing ikki tarafi bo'lganidek, faqat ularnigina ayblay olmaymiz. Ularning otalari ham bu mash'um qismatning sababchilaridan desak yanglishmagan bo'lamiz. "Shoh Edip"dagi Lay taqdirga tan berib, farzandini o'limga buyurmaganida bunday hodisa sodir bo'larmidi? "Shohnoma"dagi adolatli shoh Mardos esa Zahhokning iymonini mustahkam qilib, ilmuni ziyoda qilganida uning ko'nglini iblis egallab, jirkanch ishlarga majbur qila olarmidi? Biz yuqoridagi ikki asar voqealari misolida bilishimiz mumkinki, eng qadimgi badiiy adabiyotlarda ham otaning farzand tomonidan o'ldirilishi eng og'ir gunoh ekanligiga va bu gunohning badali juda ham og'ir ekanligiga urg'u berilgan.

Ota va farzand o'rtasidagi ziddiyatlar, noqobil farzandlarning otalariga qilgan isyoni tasvirlarini jahon adabiyoti durdonalaridan Uilyam Shekspirning "Qirol Lir" tragediyasi hamda o'zbek adabiyoti namunalaridan Maqsud Shayxzodaning "Mirzo Ulug'bek" tragediyasidagi o'xshash taqdirlar va padarkush obrazlari talqinida ko'rishimiz mumkin.

"Qirol Lir" tragediyasida ota va farzand o'rtasidagi ziddiyatlar aks etgan ikkita sujet linyasi bo'lib, biri Lir va uning noqobil qizlari o'rtasida kechadi. Oxir-oqibat qizlarining qilmishlaridan qiynalgan Lirning o'limi bilan yakunlanadi. Qirol Lirning sodiq xizmatkori Gloster esa o'zining noqonuniy, noqobil va o'z otasini o'ldirishga tayyor razil o'g'li Edmunddan xiyonat ko'radi va Edmund otasining o'limdan ham og'ir jazoga, ya'ni ko'zlarining o'yib olinishiga, uning qoni to'kilishiga sababchi bo'ldi. Bu esa padarkushlikning bir ko'rinishi edi.

Maqsud Shayxzodaning "Ulug'bek" tragediyasida ham asosan ota va bola munosabatlari va Ulug'bek fojeasining sabablariga urg'u beriladi. Asarda toj-u taxtga o'ch bo'lgan Abdulatifning otasidan taxtni tortib olganini, lekin unga ham qanoat qilmay, vadasini bajarmay xanjari bilan o'z otasini o'ldirtirganining guvohi bo'lamiz.

Shekspir va M. Shayxzoda bir davrda ijod qilmagan bo'lsalar-da, ularning asarlari, "Qirol Lir" va "Mirzo Ulug'bek" tragediyalarida bir-biriga yaqin davr voqealari aks etgan. Ikkala asarda ham mamlakat tanazzuli aks etgan bo'lib, bunga asosiy sabab qilib, odamlarning shon-shuhrat va manfaatparastlikka berilib ketayotganligi, oilaviy munosabatlarning yemirilishi ko'rsatiladi. Padarkush obrazlaridan biri Edmund otasiga nisbatan bunday riyokorlik va xoinlik qilishiga uning nikohsiz tug'ilganligi sabab qilib ko'rsatilsa, Abdulatifning otasini o'limga tab tortmay hukm qilishiga uning xudbinligi, taxtparstligi, ayniqsa, atrofidagi odamlarning ta'siri sabab bo'lganini ko'rishimiz mumkin.

Yana shunga o'xshash g'oya va motiv aks etgan padarkush obrazlari o'zbek adabiyotidagi Pirmqul Qodirovning "Avlodlar dovoni" tarixiy romanidagi Salim, Muhammad Alining "Tangri qudug'i" romanidagi Habashsulton va Elbarslon, Mahmudxo'ja Behbudiyning "Padarkush" dramasiidagi Toshmurod obrazlarida ham yorqin ifodasini topadi. Undagi noqobil farzandlar ham jazosini oladi.

Badiy adabiyotda o'z farzandiga mehr ulashadigan, uning baxt-u kamolini istaydigan, farzandiga xatto sovuq shamolni ham ravo ko'rmaydigan namunali otalar bilan bir qatorda, farzandini o'z qo'li bilan o'ldirgan salbiy otalar obrazi ham o'z ifodasini topadi.

Farzandkushlikning eng qadimgi namunalari antik davr adabiyotida, Yevripitning "Medeya" tragediyasida uchraydi. Unda rashk va intiqom alangasida o'zining ikki o'g'lini o'z qo'llari bilan o'ldirgan Medeya obrazini ko'rishimiz mumkin. Bu asarda, asosan, rashk va qasosning qanday fojealarga olib kelishi, bu tuyg'ular va ota onalarning xatolari sabab begunoh norasidalarining ham nobud bo'lishiga urg'u beriladi.

Farzandkush obrazining Sharq adabiyotidagi ilk namunasi Firdavsiyning "Shohnoma" dostonida uchraydi. Unda bir-birlari bilan ota-bola ekanliklarini bilmagan ikki pahlavon ayovsiz kurash olib boradilar. Va nihoyat, Rustamxon ayyorlik ishlatib Suhrobni mag'lub etadi. Suhrob esa o'limidan oldin otasi u uchun qasos olishini aytadi. Suhrobning gaplaridan Rustamxon uning otasi ekanligini anglaydi. Afsuski, kech bo'lgan edi. O'g'lini o'z qo'llari bilan o'ldirgan Rustamxon qattiq iztirob chekadi.

Farzandkush obrazining yorqin namunasi jahon adabiyoti namunalaridan fransuz yozuvchisi Prosper Merimening "Matteo Falkone" hikoyasida aks etadi. Bu asarda korsikalik Matteo o'zining yolg'iz o'g'li, oilasining yagona umidi bo'lgan o'n yasharlik Fortunatoni sotqinlik qilgani uchun otib o'ldiradi. Asarda Matteoning pushaymonligi, yoki farzandiga achinishi bayon qilinmaydi. U or-nomus masalasini oilaviy rishtalardan, insoniy tuyg'ulardan ham ustun qo'yuvchi shaxs sifatida tasvirlanadi. Matteo o'sha davr, o'sha makon odamlaridagi xarakterlarni o'zida jamlagan umumlashma obraz desak yanglishmagan bo'lamiz.

O'zbek adabiyotidagi biz ko'rmoqchi bo'lgan Abdulla Qahhorning "Hur qiz" hikoyasidagi fojea ham yuqoridagi hikoya singari nomus va oila shaniga borib taqaladi. Asarda bir yigitga roziligisiz unashtirilgan qizi Sarvinisoning uydan bosh olib ketishni istayotganligini, u yigitga turmushga chaqishni xohlamasligini eshitgan ota nomus kuchidan g'azabini jilovlay olmay qizini qattiq do'pposlaydi. Sarviniso osha kuni og'irlashib qoladi va joni uziladi. Abdurahmon misolida o'sha davrdagi johil tuzum, Savriniso misolida esa erki o'zida bo'lmagan o'zbek xalqini ko'rishimiz mumkin. Lekin abdurahmonni ota sifatida oladigan bo'lsak, o'zbek adabiyotidagi farzandining qotili, farzandkush obrazining yorqin namunasi deb bemalol ayta olamiz.

O'zbeklarda nomus, oila sha'ni, "mahalla-ko'y nima deydi?" degan andisha qon-qoniga singib ketgan bo'lib, bu milliylikning mohiyatlaridan biri, o'zbekning xarakteri edi. Bir tomondan qaraganda, bu tushunchalar ijobiy ko'rinish kasb etadi. Lekin o'sha davrda mana shu tushunchalarni noto'g'ri talqin qilish, yoki ularni oila a'zolaridan ustun qo'yish

hollari uchrab turganligi sabab juda ko'p oilalar buzilib ketganligini, farzandlar taqdiri baxtsiz yakun topganligining guvohi bo'lamiz.

Yana jahon adabiyoti namunalaridan N.V. Gogolning "Mirgorod" asariga kiruvchi "Taras Bulba" qissasida ham xoinlik qilgani uchun o'z o'g'lini o'ldirgan ota motivi uchraydi.

Yuqorida biz ko'rgan padarkush va farzandkush obrazlari avlodlar o'rtasidagi ziddiyatlar, muhit va tarixiy sharoit, xarakter va axloq kabi masalalarni badiiy yo'sinda bayon etadi. Bu obrazlar yordamida katta ijtimoiy va ma'naviy masalalar o'z ifodasini topgan.

Umuman olganda, otalar va farzandlar o'rtasidagi munosabat, padarkush va farzandkush obrazlari tasvirlangan asarlar bugungi kun uchun ham, kelajak uchun ham ahamiyatlidir. Bunday asarlarni o'rganish orqali biz oilaning muqaddasligi, tarbiyaning ahamiyati insoniyat uchun qanchalik kuchli zaruriyat ekanligini yanada ko'proq anglab yetamiz.